

کرامت انسانی

مبنای منع همانند سازی انسان در اسناد بین المللی

دکتر محمود صادقی *

چکیده

مبنای اصلی منع همانند سازی انسان در اسناد بین المللی نقض کرامت انسانی اعلام شده است، اما مفهوم کرامت انسانی و چگونگی نقض آن به سبب همانند سازی در این اسناد چندان واضح نیست. در این مقاله پس از توضیحی کوتاه در باره همانند سازی، مفهوم کرامت انسانی و پیشینه کاربرد این اصطلاح و سیر تحول آن در اسناد بین المللی مورد بررسی قرار گرفته و نشان داده شده است که در اسناد کلیدی حقوق بشر و اسناد اولیه اخلاق زیستی کرامت انسانی به عنوان مبنایی برای احترام به حقوق و آزادی های اساسی افراد تلقی شده است. اما در اسناد بین المللی ناظر به تحولات علوم زیستی که در دهه اخیر به تصویب رسیده، کرامت نوع انسان نیز مورد توجه قرار گرفته است و بر مبنای آن بعضی از قیود و موانع برای آزادی افراد وضع شده است. در اسناد ناظر به منع همانند سازی انسان نیز همین رویکرد به کرامت انسانی قابل ملاحظه است. بعضی از جهات مورد اشاره در این اسناد و ادله ابراز شده توسط کسانی که دیدگاههایشان پشتوانه نظری این اسناد محسوب می شود، مانند نقض آزادی اراده و نقض فردیت افراد همانند سازی شده، ناظر به نقض کرامت انسان از بعد فردی است و بعضی از جهات دیگر، مانند ابزارتلقی شدن انسان و تبدیل زاد و ولد طبیعی به تولید مصنوعی و شبه ماشینی نوزادان، ناظر به نقض کرامت انسان از بعد نوعی آن است.

واژگان کلیدی: کرامت انسان، همانند سازی مولد انسان، اسناد حقوق بشر و اخلاق زیستی.

* استادیار حقوق دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه

پس از همانند سازی موفقیت آمیز اولین حیوان پستاندار توسط دانشمندان اسکاتلندی در سال ۱۹۹۷ امکان تحقق رؤیای تولید انسان های همسان نیز قوت گرفت و بحث ها و چالش های فراوانی را برانگیخت. این بحث ها با انتشار گزارش هایی مبنی بر همانند سازی جنین انسان توسط پژوهشگران امریکایی در ماه نوامبر سال ۲۰۰۱ و ادعاهای جنجالی شرکت امریکایی کلوناید در باره تولد اولین انسان همانندسازی شده (موسوم به حوا^۱) در سال ۲۰۰۲ شدت و حدت بیشتری یافت؛ بسیاری از دانشمندان و مقامات سیاسی و مذهبی دنیا همانند سازی انسان را تقبیح کردند. تعدادی از کشورها نیز با وضع قانون آن را ممنوع اعلام کردند و برخی از سازمان های بین المللی با صدور اعلامیه آن را تقبیح کردند و سازمان ملل هم اقداماتی هم برای وضع معاهده ای بین المللی در این خصوص بعمل آورد.

مخالفان همانند سازی انسان، با رویکردهای مختلف علمی، فلسفی، کلامی، حقوقی، روانشناختی و جامعه شناختی، دلائل و توجیهاات متعددی را برای منع آن مطرح کرده اند؛ دلایلی از قبیل: نقض کرامت انسان، غیر طبیعی بودن، تلقی ابزاری از انسان، تبدیل انسان به کالای قابل داد و ستد، احتمال سوء استفاده از کلون ها به عنوان برده یا برای مقاصد نظامی یا جنسی یا استفاده از آنها به عنوان اعضای یدکی، به هم خوردن نظام خانواده، ایجاد ابهام در وضعیت قرابت و نسب کلون ها، ایجاد نسلی از دو قلوهای همسان که از نظر روانشناسی و اجتماعی می تواند برای کلون ها و همه مضر باشد، زمینه سازی برای ترک ازدواج و تولید مثل جنسی، احتمال تولید مثل با استفاده از سلول بدنی اشخاص بدون اطلاع و رضایت آنها، تشدید نابرابری های اجتماعی به علت استفاده ثروتمندان از این امکان و عدم تمکن تهیدستان، نرخ پایین موفقیت، زیان های جسمی برای مادران دهنده ی تخمک و مادران جانشین، فقدان ایمنی و احتمال بروز بیماری های پیش بینی نشده و جهش های ژنی در کلون ها، کاهش تنوع ژنتیکی انسان در صورت رواج این نوع از زاد و ولد، بازی کردن نقش خدا توسط بشر، تردید در وجود روح منفرد در کلون ها، انکار مرگ،

¹ Eve

احساس منفی قدرت و دلایل و توجیهات دیگر.^۱ اما از میان این دلایل آنچه در اسناد بین المللی و منطقه ای، مانند قطعنامه های سازمان جهانی بهداشت مصوب ۱۹۹۷^۲ و ۱۹۹۸^۳، پروتکل الحاقی به کنوانسیون شورای اروپا راجع به حمایت از حقوق بشر و کرامت انسان با لحاظ کار برد بیولوژی و پزشکی در باره منع همانند سازی انسان مصوب ۱۲ ژانویه ۱۹۹۷^۴، اعلامیه جهانی یونسکو در باره ژنوم انسانی و حقوق بشر مصوب ۱۱ نوامبر ۱۹۹۷^۵ و اعلامیه ملل متحد در باره همانند سازی انسان مصوب ۸ مارس ۲۰۰۵^۶ مورد تصریح و تأکید قرار گرفته، مغایرت همانند سازی با کرامت ذاتی انسان است. لیکن در این اسناد مفهوم کرامت انسان و چگونگی نقض آن به سبب همانند سازی داده چندان واضح نیست. در این مقاله پس از توضیحی در باره مفهوم همانند سازی، پیشینه کاربرد اصطلاح کرامت انسانی و مراد از آن در اسناد اولیه حقوق بشر را بیان نموده، آنگاه به بیان سیر تحول این مفهوم در اسناد بین المللی راجع به اخلاق زیستی می پردازیم و سرانجام ضمن بررسی اسناد بین المللی مربوط به همانند سازی انسان کوشش خواهیم کرد مقصود این اسناد از نقض کرامت انسانی به سبب همانند سازی را تبیین کنیم.

۱- مفهوم همانند سازی

۱ ر. ک. محمود صادقی، "همانند سازی انسان، مروری بر دیدگاههای مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی"، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۳، پاییز ۸۳.

^۲ WHA 50.37 (1997)

^۳ WHO 51.10 (1998)

^۴ Additional Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine, on the Prohibition of Cloning Human Beings (12 January 1998)

این پروتکل هنوز در مراجع داخلی کشورهای عضو اتحادیه اروپایی به تصویب نرسیده است.

^۵ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)

^۶ Nations Declaration on Human Cloning (8 Mar. 2005)

واژه همانند سازی یا شبیه سازی یا همسانه سازی در فارسی و واژه استنساخ در عربی معادل کلمه cloning است. این کلمه از ریشه یونانی *klōn* به معنای جوانه و ترکه، اقتباس شده و اصطلاحاً به معنای "همانند سازی غیر جنسی موجود زنده" است. همانند سازی در زمینه های مختلفی کاربرد دارد؛ در زیست شناسی، به مولکول های DNA سلول ها یا گیاهان و حیواناتی که ترکیب و ساختمان ژنتیکی یکسانی دارند، کلون گفته می شود. دانشمندان علوم زیستی با شبیه سازی سلول های باکتریایی و سلول های حیوانی و گیاهی، از سلولی واحد تعداد زیادی سلول همسان^۱ را تولید می کنند و برای کارهای تحقیقاتی و آزمایشگاهی یا تست کردن داروهای جدید مورد استفاده قرار می دهند. به این نوع همانند سازی، شبیه سازی مولکولی^۲ گفته می شود. در باغبانی علمی^۳ نیز به نشا زنی و قلمه زنی گیاهان کلونینگ گفته می شود. اما همانند سازی موضوع بحث ما شبیه سازی حیوان بالغ است، که با تکنیک نشا زدن هسته ای^۴ یا انتقال هسته ای سلول بدنی (SCNT)^۵ صورت می گیرد و شامل مراحل زیر است:

۱. سلول بدنی غیر جنسی (somatic cell) از بدن فرد مورد نظر (نسخه اصلی) گرفته می شود.
۲. سلول تخمک از یک زن گرفته و DNA آن خارج یا غیر فعال می شود.
۳. سلول بدنی با شوک خفیف الکتریکی یا به صورت شیمیایی با سلول تخمک خالی از هسته آمیخته می شود.
۴. جنینی با ساختمان ژنتیکی یکسان با ساختمان ژنتیکی دهنده سلول تولید می شود.
۵. جنین کلون شده به رحم مادر جانشین انتقال داده می شود و پس از طی کردن دوران بارداری به نوزادی بدل می شود که ساختمان ژنتیکی آن کاملاً مانند ساختمان ژنتیکی صاحب سلول است و هیچ شباهتی با صاحب تخمک و صاحب رحم نخواهد داشت.

¹ identical cells (a "clonal cell line")

² molecular cloning

³ horticulture

⁴ nuclear transplantation

⁵ somatic cell nuclear transfer (SCNT)

این نوع همانند سازی، که به آن همانندسازی زایشی^۱ گفته می‌شود، اولین بار در سال ۱۹۹۶ در تولید گوسفند موسوم به دالی بکار رفت و پس از آن در تولید چند گونه پستاندار دیگر (شامل موش، خوک، بز و گاو) با موفقیت اجرا شد، اما تلاش برای همانندسازی بعضی از گونه‌ها، بویژه پستانداران رده اول^۲ تا کنون با موفقیت همراه نبوده است. (شورای اخلاق زیستی، ۲۰۰۲، ۲۱-۲۰)

۲- کرامت انسانی

کرامت، معادل واژه انگلیسی *dignity*^۳ مأخوذ از ریشه لاتینی *dignita* به معنی "حالت در خور تکریم یا احترام" است (دایره المعارف آکسفورد، ۱۹۹۶). کرامت در معنای عام خود دلالت بر وجود کیفیتی خاص در حامل آن، اعم از انسان و غیر انسان، دارد که سبب برتری و امتیاز او نسبت به دیگران محسوب می‌شود. این معنا از کرامت جنبه عرضی دارد و قابل اکتساب و قابل زوال است. اما وقتی کرامت به انسان نسبت داده می‌شود به معنای نفی امتیازهای عرضی و راجع به حرمتی است که هر انسانی بما هو انسان از آن برخوردار است. این معنا از کرامت ذاتی انسان است و نه بدست می‌آید و نه از دست می‌رود. (اسپیگلبرگ، ۱۹۷۰، ۵۵-۶)

اصطلاح کرامت انسانی اگرچه بیشتر در عصر روشنگری رواج پیدا کرد، اما مفهوم آن ریشه‌ای دیرینه در مکاتب فلسفی و سنت‌های مذهبی دارد؛

در سنت مسیحی مبنای کرامت انسان را نظریه "*imago Dei*" می‌دانند. در آیه ۲۶ از کتاب اول سفر پیدایش تورات آمده است که "... خدا انسان را به صورت خود آفرید." به عقیده توماس آکویناس، فیلسوف مسیحی، این صورت از آن جهت است که انسان دارای روح مجرد و موهبت عقل و اراده آزاد است، که به او امکان شناخت مستقیم و عشق ورزیدن به خدا را می‌دهد. ریشه دیگر کرامت انسانی در این است که شخص انسانی مأمور است که به عنوان فرجام‌نهایی خود در جهت اتصال و اتحاد شخصی با خدا باشد. این به معنی آن است که مشیت الهی خاصی نسبت به

^۱ reproductive cloning

^۲ primates

^۳ در زبان فارسی معادل‌های دیگری، مثل منزلت، بزرگی، شأن و مقام، هم برای این واژه بکار می‌رود.

آحاد انسانها وجود دارد که در مورد مخلوقات مادون، که قابل چنین اتحاد بی واسطه ای با خدا نیستند، صدق نمی کند. پس، چون حیات هر کس را خدا به مشیت خود اینگونه تنظیم کرده، هیچ مخلوقی، اعم از پادشاه یا دولت یا گروه انسانی دیگری، حق ندارد در این نظم الهی خلل وارد کند و انسانها را ایزاری برای رسیدن به اهداف خود قرار دهد (نوریس کلارک).

در متون و منابع اسلامی کرامت انسان با صراحت بیشتری مورد شناسایی و تأکید قرار گرفته است. قرآن کریم با کمال صراحت می فرماید: "و لقد کرّمنا بنی آدم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم من الطیبات و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلاً" (سوره اسراء، آیه ۷۰). مفسران قرآن، از جمله علامه طباطبایی، تصریح می کنند که "مراد از بنی آدم در این آیه جنس بشر است، صرف نظر از کرامت های خاصه و فضائل روحی و معنوی که به پاره ای اختصاص داده است. بنابراین این آیه مشرکین و کفار و فساق همه را زیر نظر دارد." هر یک از دو کلمه تفضیل و تکریم ناظر به یک دسته از موهبت های الهی است که به انسان داده شده؛ تکریمش به دادن عقل است که به هیچ موجودی دیگر داده نشده و انسان بوسیله آن خیر را از شر و نافع را از مضر و نیک را از بد تمیز می دهد... و تفضیل انسان بر سایر موجودات به این است که آنچه را به آنها داده از هر یک سهم بیشتری به انسان داده است. (طباطبایی، ۱۳۷۰، ۲۶۳-۲۶۱). بنا بر این همه افراد انسانی باید این کرامت و حیثیت را برای همدیگر بعنوان یک حق بشناسند و خود را در برابر آن حق مکلف ببینند. (جعفری، ۱۳۷۰، ۲۸۰)

در دوره معاصر کرامت ذاتی انسان اولین بار توسط جان لاک در راستای اندیشه حقوق عینی ذاتی افراد به شکل قاعده مند مطرح شد (اسپیگلبرگ، ۱۹۷۰، ۴۲-۳)، اما این مفهوم، جز در آثار کانت، هیچگاه مورد تجزیه و تحلیل دقیق فلسفی قرار نگرفته و در بسیاری از آثار حالت شعاری بخود گرفته است (اسپیگلبرگ، ۱۹۷۰، ۶۲). از نظر کانت انسانیت خود یک کرامت است و همه انسانها به جهت انسانیتشان دارای کرامت ذاتی هستند. کانت در کتاب اساس مابعدالطبیعه اخلاق این مفهوم را در قالب یکی از قواعد امر مطلق^۱ که تشکیل دهنده فلسفه اخلاق او است، اینگونه بیان می کند: "چنان عمل کن که انسانیت را، چه در شخص خود چه در شخص دیگران، نه به

^۱ Categorical Imperative formulas

عنوان وسیله‌ای صرف، بلکه همواره و در عین حال به عنوان یک غایت تلقی کنی". (کانت، ۱۹۴۸، ۹۱-۹۰) از دیدگاه او کرامت انسان مشخصاً از قابلیت او برای تأسیس قانون اخلاقی عام تشکیل می‌شود، البته به شرط آنکه خود نیز مشمول قانونی باشد که وضع می‌کند (کانت، ۱۹۴۸، ۹۶). به نظر کانت هر انسانی حق مشروع دارد که از سوی دیگران محترم شمرده شود و به نوبه خود مکلف است که به دیگران احترام بگذارد. انسانیت به خودی خود یک منزلت است؛ زیرا موجود انسانی نمی‌تواند بوسیله انسان دیگر صرفاً به عنوان وسیله بکار رود... بلکه همیشه باید به عنوان یک غایت بکار رود. درست به این جهت است که کرامت انسان شکل می‌گیرد و انسان خود را و رای سایر موجودات قرار می‌دهد (کانت، ۱۹۹۱، ۲۰۹).

۳- کرامت انسانی در اسناد کلیدی حقوق بشر

در اسناد کلیدی بین‌المللی که پایه‌گذار فرهنگ حقوق بشر در دنیای معاصر به شمار می‌روند، کرامت ذاتی انسان زیر بنای حقوق و آزادی‌های اساسی انسانها تلقی شده است؛ دیباچه اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱، که بیانگر اندیشه‌های زیر بنایی است که الهام بخش نویسندگان این اعلامیه در تدوین مواد بعدی بوده، با این جمله آغاز می‌شود: "... شناسایی کرامت ذاتی و حقوق مساوی و غیر قابل سلب تمام اعضای خانواده بشری، اساس آزادی، عدالت و صلح در جهان است."^۲ در مواد مختلف این اعلامیه کرامت انسانی به کرات به عنوان مبنای حقوق مورد تصریح قرار گرفته است؛ طبق ماده ۱ اعلامیه: "همه افراد انسان آزاد به دنیا می‌آیند و مساوی در کرامت و حقوق هستند". طبق ماده ۲۲ لازمه کرامت و رشد آزاد شخصیت انسان، برخورداری از حق تأمین اجتماعی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است و طبق بند ۳ ماده ۲۳، هر کس حق دارد از مزد عادلانه و رضایت بخشی که، متناسب با کرامت انسانی او، تکافوی زندگی او و

^۱ Universal Declaration of Human Rights (1948) (UDHR)

^۲ "Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

خانواده اش را بنماید، برخوردار باشد. در دیباچه میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۱ و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ نیز ضمن تکرار عبارت مندرج در دیباچه اعلامیه جهانی حقوق بشر، تصریح شده است که حقوق مندرج در این دو میثاق برخاسته از کرامت ذاتی انسان است. ماده ۱۳ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حق دسترسی به آموزش و پرورش را حقی در راستای رشد کامل شخصیت انسان و احساس کرامت انسانی دانسته و ماده ۱۰ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی رفتار توأم با احترام به کرامت ذاتی کسانی که از آزادی خود محروم شده اند، از قبیل متهمان و زندانیان، را لازم شمرده است (ماده ۱۰).

بنابر این می توان گفت از نظر اسناد مذکور، کرامت انسانی مبنای حقوق و آزادی های اساسی انسان است که به دو صورت تجلی پیدا می کند: حق احترام به کرامت فرد و حق برخورداری هر فرد از شرایط لازم برای شکوفا شدن استعدادهایش (بیلولد و برانسورد، ۲۰۰۱، ۲۰-۱۵)

۴- کرامت انسانی در اسناد و نظامنامه های اولیه اخلاق زیستی

پس از جنگ جهانی دوم، در واکنش به خشونت های دانشمندان نازی نسبت به اسیران جنگی، نظامنامه هایی برای آزمایشاتی که روی انسانها انجام می شود، تدوین شد که پایه گذار اخلاق زیستی جدید محسوب می شوند. در این نظامنامه ها دفاع از حقوق و آزادی های اساسی افراد مورد معالجه یا آزمون در برابر آسیب ها، سوء استفاده ها یا بی مبالاتی هایی که ممکن است در جریان معالجات پزشکی یا پژوهشهای علمی متوجه آنها شود، محور توجه بوده است.

¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966) (ICESCR)

² International Covenant on Civil and Political Rights (1966) (ICCPR)

کد نورمبرگ مصوب ۱۹۴۷^۱ و اعلامیه هلسینکی مصوب ۱۹۶۴^۲، که از مهمترین این اسناد به شمار می‌روند، کرامت انسانی را مبنای قواعد اخلاقی مربوط به آزمایش و تحقیق روی انسانها تلقی کرده‌اند. محور این قواعد، اصل "رضایت آزاد و آگاهانه آزمودنی‌ها"^۳ است. بموجب این اصل انسانها به لحاظ کرامت ذاتی خود حق دارند آزادانه و آگاهانه تصمیم بگیرند که در آزمایشات یا معالجات پزشکی به عنوان آزمودنی مورد استفاده قرار بگیرند یا قرار نگیرند و تنها در صورتی می‌توان از آنها به عنوان آزمودنی در پژوهش‌های علمی استفاده کرد که آگاهی لازم در باره خطرات و عوارض ناشی از معالجه یا آزمایش به آنها داده شود و فرد مورد آزمون آزادانه و با علم به عواقب آن به انجام آزمایش رضایت دهد.

سند دیگری که در شکل‌گیری اخلاق زیستی جدید تأثیر گذار بود، گزارش بلموت^۴ است. گزارش بلموت سه اصل اساسی اخلاقی را جهت راهنمایی رفتار با افرادی که مورد تحقیق علمی قرار می‌گیرند، ارائه کرده است: اصل اول، لزوم احترام به اشخاص است و بموجب آن پژوهشگر باید آزادی اراده و حقوق فردی آزمودنی‌ها را محترم شمرد. اصل دوم، اصل سودمندی است. بموجب این اصل تحقیق علمی، نه تنها باید از آسیب زدن به کسانی که با آن سر و کار دارند اجتناب کند، بلکه باید برای آنها یا دیگران مفید و سودمند باشد. اصل سوم، اصل عدالت است و بموجب آن سود و زیان تحقیق باید عادلانه توزیع شود. اجرای اصول سه‌گانه فوق مستلزم

^۱ The Nuremberg Code (1947)

^۲ DECLARATION OF HELSINKI, Recommendations guiding physicians in biomedical research involving human subjects, Adopted by the 18th World Medical Assembly, Helsinki, Finland, June 1964, amended by 29th World Medical Assembly, Tokyo, Japan, October 1975 and 35th World Medical Assembly, Venice, Italy, October 1983.

^۳ free and informed consent

^۴ Belmont Report. The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research. The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research. Bethesda, Government Printing Office, 1978.

رضایت آگاهانه آزمودنی‌ها و بررسی دقیق خطرات و منافع پیش از مبادرت به تحقیق است و ایمنی، رضایت و حقوق آزمودنی‌ها بر هر چیز دیگر اولویت دارد. ملاحظه می‌شود که در این اسناد، مبنای حقوق و آزادی‌های اساسی افراد، لزوم احترام به کرامت انسانی، به همان مفهومی است که مورد نظر اسناد کلیدی حقوق بشر است.

۵- کرامت انسانی در اسناد جدید اخلاق زیستی

به دنبال تحولات خیره‌کننده و پرشتاب دهه اخیر در حوزه علوم و فناوری‌های زیستی، که امکان مداخله و دست‌ورزی در ساختمان ژنتیکی موجودات زنده از جمله انسان را فراهم ساخته، مباحث اخلاق زیستی، بویژه کرامت انسانی و چگونگی صیانت از آن اهمیت و حساسیت بیشتری پیدا کرده و تدوین راهنماها و وضع مقررات فراگیر منطقه‌ای و بین‌المللی ضرورتی جدی یافته است. جامع‌ترین سندی که با لحاظ این جنبه تا کنون به تصویب رسیده، "کنوانسیون حمایت از حقوق بشر و کرامت وجود انسان در خصوص کاربرد بیولوژی و پزشکی" یا به اختصار "کنوانسیون حقوق بشر و طب زیستی"^۱ است که در سال ۱۹۹۷ به تصویب شورای اروپا رسید. با لحاظ دیباچه و مواد مختلف این کنوانسیون به نظر می‌رسد مفهوم کرامت انسانی در این سند ابعاد وسیع‌تری پیدا کرده است؛ دیباچه کنوانسیون، ضمن ارجاع به اسناد اصلی حقوق بشر و اخلاق زیستی، بر لزوم احترام به کرامت انسانی و حقوق اساسی و آزادی‌های افراد در ارتباط با کاربرد های علوم زیستی تأکید کرده، اما به جای تمرکز بر افراد انسان به وجود انسان (human being)، هم به عنوان فرد (individual)، هم به عنوان نوع انسان (human species)، توجه کرده و بر اهمیت صیانت از کرامت وجود انسان (dignity of the human being) تأکید

^۱ Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, Oviedo, 4.IV.1997

کرده است.^۱ ماده ۱ کنوانسیون، در بیان هدف از وضع این معاهده، می‌گوید: طرف‌های این کنوانسیون از هویت و کرامت تمام نفوس انسانی حمایت خواهند کرد و احترام به تمامیت و سایر حقوق و آزادی‌های اساسی در ارتباط با کاربرد بیولوژی و پزشکی را برای هر کس، بدون تبعیض، تضمین خواهند کرد. در مواد بعد اصولی چون "تقدم منافع وجود انسان بر منفعت جامعه و علم" (ماده ۲)، "حق دسترسی عادلانه به بهداشت و درمان" (ماده ۳)، "لزوم رضایت آزاد و آگاهانه افراد مورد معالجه" و "امکان عدول آنها از رضایت در هر زمان" (ماده ۵)، "لزوم حمایت از اشخاصی که قادر به دادن رضایت نیستند، مانند صغار و لزوم اخذ رضایت آزاد و آگاهانه از ولی قانونی آنها" (ماده ۶) و "حمایت از اشخاص مختل المشاعر" (ماده ۷)، "حق حرمت زندگی خصوصی افراد در ارتباط با اطلاعات راجع به سلامتی آنها و دانستن اطلاعاتی که در باره سلامتی آنها گردآوری شده" (ماده ۱۰)، "منع هر گونه تبعیض علیه شخص بر اساس میراث ژنتیکی او" (ماده ۱۱) "محدود ساختن آزمایشاتی که بیماری‌های ژنتیکی افراد را مشخص می‌کند به مقاصد درمانی یا تحقیق علمی مربوط به درمان" (ماده ۱۲) "محدود ساختن اصلاح ژنوم انسان به مقاصد پیشگیرانه تشخیصی یا درمانی و به اینکه هدف این نباشد که در ژنوم نسل بعد اصلاح معمول شود" (ماده ۱۳)، "منع انتخاب جنسیت نوزاد" (ماده ۱۴)، "لزوم حمایت از وجود انسان در پژوهش‌های طب زیستی" (ماده ۱۵) و "حمایت از اشخاص مورد تحقیق با رعایت قواعدی چون فقدان جایگزین مناسب به جای انسان، تناسب زیان‌های تحقیق با فواید احتمالی آن، لزوم ارائه اطلاعات به افراد مورد تحقیق در باره حقوق و ضمانت‌های قانونی آنها و لزوم رضایت آگاهانه و آزادانه افراد با حق عدول از آن در هر زمان" (ماده ۱۶) "حمایت از اشخاصی که قادر به دادن رضایت به تحقیق نیستند" (ماده ۱۷)، "لزوم حفظ جنین در تحقیقات و منع تولید جنین برای مقاصد پژوهشی" (ماده ۱۸)، "محدودیت گرفتن عضو و بافت پیوندی از دهنندگان زنده به مواردی

¹ Ibid. Preamble: "...Convinced of the need to respect the human being both as an individual and as a member of the human species and recognising the importance of ensuring the *dignity of the human being*;

که امکان گرفتن آن از مرده وجود ندارد" (ماده ۱۹)، "منع معامله اجزای بدن و تحصیل سود در قبال اعطای اجزای بدن" (ماده ۲۱) و "مشروط شدن امکان ذخیره سازی و استفاده از اجزاء بدن انسان برای مواردی افزون بر موردی که عضو برای آن گرفته شده، به اطلاع رسانی و رضایت دهنده عضو" (ماده ۲۲).

"اعلامیه جهانی ژنوم انسان و حقوق بشر" مصوب ۱۱ نوامبر ۱۹۹۷ کنفرانس عمومی یونسکو^۱ نیز، که اولین سند بین المللی در زمینه بیولوژی است، موضوع کرامت انسانی را به صورت گسترده مورد توجه قرار داده است؛^۲ دیباچه این سند بر لزوم احترام به کرامت انسانی در تحقیقات مربوط ژنوم انسان تأکید می کند. قسمت الف این اعلامیه با عنوان "کرامت انسانی و ژنوم انسان" مشتمل بر چهار ماده است: طبق ماده ۱: "ژنوم انسانی نمایانگر وحدت بنیادین تمام اعضای خانواده بشری، همچنین شناسایی کرامت ذاتی و تنوع آنها و در بیانی نمادین، میراث بشریت است." ماده ۲، که متضمن نکته اصلی این بخش از اعلامیه است، مقرر می دارد: "الف) هر کس حق دارد بدون توجه به صفات ژنتیکی او، کرامت و حقوقش محترم شمرده شود. ب) کرامت مستلزم این است که شأن افراد به ویژگی های ژنتیکی آنها تنزل نیابد و وحدت و تنوع آنها محترم شمرده شود." بموجب ماده ۴ اعلامیه، که عدیل ماده ۲۱ کنوانسیون حقوق بشر و طب زیستی است "ژنوم انسان در وضع طبیعی خود سود مالی ایجاد نخواهد کرد". علاوه بر موارد فوق در هفت ماده دیگر هم به کرامت انسانی اشاره شده است: منع تبعیض بر اساس صفات ژنتیکی که موجب نقض کرامت انسانی است (ماده ۶). لزوم احترام به کرامت انسانی افراد، یا بر حسب مورد کرامت گروههایی از مردم، در تحقیق یا اجرای تحقیقات مربوط به ژنوم انسان (ماده ۱۰)، منع اعمالی نظیر همانند سازی مولد انسان به علت مغایرت آن با کرامت انسان (ماده ۱۱)، لزوم دسترسی همگان به پیشرفت ها در بیولوژی، ژنتیک و

^۱ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)

^۲ این سند متضمن ۲۵ ماده است که در قالب ۷ بخش به ترتیب با عناوین زیردسته بندی شده اند: الف: کرامت انسانی و ژنوم انسانی،

ب: حقوق اشخاص ذریع، ج: تحقیق روی ژنوم انسان، د: شرایط انجام فعالیت علمی، ه: همبستگی و همکاری بین المللی، و: پیشبرد

اصول مندرج در اعلامیه، ز: اجرای اعلامیه.

پزشکی با ملاحظه کرامت افراد (ماده ۱۲)، برداشتن گام های مناسب جهت ایجاد چارچوب تحقیق آزاد در باره ژنوم انسان به طریقی که احترام کرامت انسانی تضمین شود (ماده ۱۵)، برداشتن گام هایی برای افزایش آگاهی ها نسبت به مسئولیت های راجع به مسائل اساسی مربوط به دفاع از کرامت انسانی ناشی از تحقیق در ژنتیک انسانی و نظایر آن (ماده ۲۱) و نهایتا الزام کمیته بین المللی اخلاق زیستی یونسکو به ارائه مشاوره در مورد مفاد این اعلامیه، بویژه در مورد شناسایی و معرفی اعمالی که مغایر با کرامت انسانی است (ماده ۲۴).

در دستورالعمل مصوب ۶ ژوئیه ۱۹۹۸ شورای اتحادیه اروپایی راجع به حمایت قانونی از اختراعات بیوتکنولوژیکی^۱، که به منظور هماهنگ سازی قوانین کشورهای عضو در مورد ثبت اختراعات بیوتکنولوژیکی تدوین شده، به طور کلی ثبت اختراعاتی که بهره برداری از آنها با نظم عمومی یا اخلاق مغایرت دارد، ممنوع اعلام شده است. در بند ۴۰ دیباچه و بند ب و ج قسمت ۲ ماده ۶ این دستورالعمل، اختراعات مربوط به روش های اصلاح ژنتیکی نژاد انسان^۲ و کاربردهای جنین انسان برای مقاصد صنعتی یا تجاری^۳ به علت مخالفت با اخلاق و نظم عمومی غیر قابل ثبت شناخته شده است.

اعلامیه جهانی داده های ژنتیکی انسان مورخ ۱۶ اکتبر ۲۰۰۳^۴ نیز، که به منظور مراقبت از حرمت کرامت انسانی و حقوق و آزادی های اساسی انسان در گردآوری، پردازش، استعمال و ذخیره داده های ژنتیکی و نمونه های بیولوژیکی انسانی تصویب شده (ماده ۱)، ضمن یادآوری و ارجاع به اسناد کلیدی حقوق بشر و اسناد پیشین اخلاق زیستی، تأکید می کند که هویت هر شخص نباید به ویژگیهای ژنتیکی او تنزل یابد (ماده ۳) و داده های ژنتیکی و پروتئینی انسانی نباید در جهت اهدافی

¹ European Directive 98/44/EC on the Legal Protection of Biotechnological Inventions, (Art. 6(a)).

² processes for modifying the germ line genetic identity of human beings

³ uses of human embryos for industrial or commercial purposes

⁴ International Declaration on Human Genetic Data

استفاده شود که به قصد نقض یا مؤثر در نقض حقوق بشر، آزادی های اساسی یا کرامت انسانی فرد است یا منجر به بدنامی یک فرد، یک خانواده، یک گروه یا اجتماعات می شود (ماده ۷). در این اعلامیه نیز رعایت اصول و قواعد اخلاق زیستی، از قبیل اصل رضایت آگاهانه (ماده ۸)، رازداری و محرمانگی (ماده ۱۴) و تسهیم منافع حاصله (ماده ۱۹) در مورد داده های ژنتیکی مورد تأکید واقع اعلام شده است.

ملاحظه می شود که در این متون، کرامت انسانی، علاوه بر اینکه مبنای شناسایی و احترام به حقوق و آزادی های اساسی آحاد انسانها تلقی شده، به عنوان مبنایی برای احترام به نوع انسان^۱ نیز مورد استناد قرار گرفته است. از سوی دیگر در این اسناد احترام به کرامت انسانی، علاوه بر اینکه به عنوان مبنایی برای حقوق و آزادی اراده اشخاص مورد استناد قرار گرفته، به عنوان مبنایی برای وضع قیود و موانعی در برابر آزادی اراده افراد در مواردی که ممکن است به کرامت انسان لطمه وارد شود، شناخته شده است. به عبارت دیگر، کرامت انسانی افراد انسان مقتضی شناسایی یک رشته حقوق برای افرادی است که مورد معالجه یا تحقیق قرار می گیرند. در مقابل، کرامت انسانی نوع انسان، مقتضی برقراری یک رشته قیود و محدودیت ها برای معالجات و تحقیقاتی است که به نوع انسان مربوط می شود.

۶- کرامت انسانی در اسناد مربوط به همانند سازی انسان

چنانکه در مقدمه اشاره شد، نگرانی های فزاینده نسبت به تلاش هایی که در چند سال اخیر برای همانند سازی انسان صورت گرفته، مراجع بین المللی و منطقه ای را بر آن داشت که با صدور قطعنامه ها و اعلامیه هایی مانع این اقدامات شوند و در صدد تدوین و وضع معاهدات لازم الاجرا در این مورد برآیند. در غالب این اسناد، همانند سازی مولد انسان به لحاظ مغایرت آن با کرامت انسانی تقبیح و منع شده است؛

^۱ human species

در این مقاله برای رعایت اختصار از توضیح مفهوم همانند سازی و انواع آن خودداری شده است.

در قطعنامه‌های سازمان جهانی بهداشت، که از اولین واکنش‌ها در سطح بین‌المللی نسبت به همانندسازی انسان بود و در سال‌های ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸ صادر شد^۱، همانندسازی مولد انسان شدیداً محکوم شده است. در این قطعنامه‌ها تصریح شده است: "همانندسازی به منظور نسخه برداری از افراد انسان از نظر اخلاقی غیر قابل قبول و مخالف با کرامت و تمامیت انسان است"^۲، اما اشاره‌ای به چگونگی نقض کرامت انسانی نشده است.

در پروتکل منع همانندسازی انسان، الحاقی به کنوانسیون حمایت از حقوق بشر و کرامت انسان با لحاظ کاربرد بیولوژی و پزشکی^۳، مصوب ۱۲ ژانویه ۱۹۹۸ شورای اروپا، نیز همانندسازی مولد انسان به علت نقض کرامت انسانی ممنوع اعلام شد. در این پروتکل اشارات و توضیحاتی در باره چگونگی نقض کرامت انسانی دیده می‌شود. از نظر این پروتکل "ابزار تلقی کردن موجودات انسانی از طریق آفرینش عامدانه موجودات انسانی همسان ژنتیکی بر خلاف کرامت انسانی است و لذا استفاده سوء از بیولوژی و پزشکی است" و "با توجه به اینکه هدف کنوانسیون حقوق بشر و طب زیستی، بویژه اصل مندرج در ماده ۱، حمایت از کرامت و هویت موجودات انسانی است، اعضا توافق دارند که: ... مداخله‌ای که در پی خلق موجود انسانی است که از نظر ژنتیکی با موجود انسانی دیگری، خواه زنده یا مرده، همسان باشد، ممنوع است."

^۱ WHA50.37 (1997) and WHO51.10 (1998)

^۲ "cloning for the replication of human individuals is ethically unacceptable and contrary to human dignity and integrity"

^۳ Additional Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine, on the Prohibition of Cloning Human Beings (12 January 1998)

این پروتکل هنوز در مراجع داخلی کشورهای عضو اتحادیه اروپایی به تصویب نرسیده است.

گزارش توضیحی پروتکل نیز در تشریح این سند می گوید: "همانند سازی عامدانه انسانها تهدیدی برای هویت انسانی است. زیرا موجب از بین رفتن حمایت غیر قابل سلب در قبال تعیین پیشینی ساختمان ژنتیکی توسط یک شخص ثالث می شود. دلیل دیگر برای منع همانند سازی انسان، اولاً و بیش از هر چیز دیگر، مبتنی است بر کرامت انسان که با تبدیل به ابزار کردن از طریق همانند سازی مصنوعی انسان به مخاطره افتاده است. " این گزارش در ادامه می افزاید: "حتی اگر بتوان حالتی را فرض کرد که تبدیل به ابزار کردن نسخه های انسانی کلون شده استثنا شود، این توجیه برای تجویز همانند سازی موجودات انسانی کافی نخواهد بود. زیرا نوترکیب شدن ژنتیکی که به طور طبیعی رخ می دهد به نظر می رسد آزادی بیشتری را نسبت به موجودی که ماده ژنتیکی او از پیش تعیین شده برای موجود انسانی ایجاد می کند و به مصلحت همه اشخاص است که از طبیعت تصادفی ترکیب ژن های خود محافظت کنند."^۱

در دستورالعمل مصوب ۶ ژوئیه ۱۹۹۸ شورای اتحادیه اروپایی راجع به حمایت قانونی از اختراعات بیوتکنولوژیکی، که به منظور هماهنگ سازی قوانین کشورهای عضو در مورد ثبت اختراعات بیوتکنولوژیکی تدوین شده، به طور کلی ثبت اختراعاتی که بهره برداری از آنها با نظم عمومی یا اخلاق مغایرت دارد، ممنوع اعلام شده است. در بند الف ماده ۶ این دستورالعمل، به طور مشخص، فرآیندهای همانند سازی موجودات انسانی به عنوان یکی از مصداق های مغایر با اخلاق غیر قابل ثبت شناخته شده است.^۲

^۱ Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine on the Prohibition of Cloning Human Beings (ETS No. 168), Explanatory Report (clause 3)

^۲ European Directive 98/44/EC on the Legal Protection of Biotechnological Inventions, (Art. 6(a)).

"اعلامیه جهانی ژنوم انسانی و حقوق بشر" یونسکو، مصوب سال ۱۹۹۸ مجمع عمومی ملل متحد نیز، اعمالی مانند همانند سازی مولد انسان را، که با کرامت انسانی مغایرت دارند، غیر مجاز دانسته و دولت‌ها و سازمان‌های ذیصلاح بین‌المللی را به همکاری برای شناسایی اینگونه اعمال و اتخاذ تدابیری در سطح ملی و بین‌المللی برای تضمین اجرای اصول مقرر در این اعلامیه فرا خوانده است.^۲

"اعلامیه ملل متحد در باره منع همانند سازی انسان"^۳، که پس از بحث و جدل‌های زیاد سرانجام در تاریخ هشتم مارس ۲۰۰۵ در مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید، دولت‌های عضو را به اتخاذ تدابیر لازم برای منع تمام اشکال همانند سازی انسان تا حدی که با کرامت انسانی و حفاظت از حیات انسان ناسازگار است، فرا خوانده است. این اعلامیه از دولت‌های عضو می‌خواهد که در استفاده از علوم زیستی نسبت به حیات انسان مراقبت لازم را به عمل آورند و استفاده از فنون مهندسی ژنتیک را که ممکن است با کرامت انسانی مغایر باشد، منع کنند. خاطر نشان می‌سازد که سازمان ملل در ماه دسامبر سال ۲۰۰۱ اقدامات خود برای برای منع همانند سازی انسان در سطح بین‌المللی را آغاز نمود و به این منظور کارگروهی را تشکیل داد. این کارگروه به پیشنهاد فرانسه و آلمان طرحی را با عنوان "کتوانسیون بین‌المللی منع همانند سازی زایشی انسان" تدوین کرد، که در تاریخ ششم نوامبر سال ۲۰۰۳ در کمیته حقوقی سازمان ملل مورد بحث قرار

¹ Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)

² "Practices which are contrary to human dignity, such as reproductive cloning of human beings, shall not be permitted. States and competent international organizations are invited to co-operate in identifying such practices and in taking, at national or international level, the measures necessary to ensure that the principles set out in this Declaration are respected." (Article 11, The Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, 1997)

³ United Nations Declaration on Human Cloning (8 Mar. 2005)

گرفت. در این جلسه نماینده کاستریکا با پشتیبانی ایالات متحده و بیش از ۶۰ کشور خواستار منع همه انواع همانند سازی انسان شد. در مقابل، بلژیک با حمایت حدود ۲۰ کشور پیشنهاد کرد که فقط همانند سازی مولد ممنوع شناخته شود و تصمیم گیری در باره همانند سازی درمانی، با توجه به فواید قابل توجه آن، به خود کشورها واگذار شود تا در سطح داخلی مقررات مناسبی را در باره آن وضع کنند. در این بین جمهوری اسلامی ایران به نمایندگی از سازمان کنفرانس اسلامی پیشنهاد کرد که تصمیم گیری در مورد این کنوانسیون به مدت دو سال، یعنی تا ششم نوامبر سال ۲۰۰۵، به تعویق افتد. این پیشنهاد مورد استقبال بسیاری از کشورها، از جمله بریتانیا، آرژانتین، ژاپن، افریقای جنوبی، مکزیک و روسیه، واقع شد و با ۸۰ رأی موافق در برابر ۷۹ رأی مخالف و ۱۵ رأی ممتنع، به تصویب رسید. اما کمیته حقوقی سازمان ملل در در اجلاس ماه نوامبر سال ۲۰۰۴ تصمیم گرفت به جای پیگیری تصویب کنوانسیون، این موضوع را در قالب یک اعلامیه مطرح کند. این اعلامیه در تاریخ هشتم مارس سال جاری ۲۰۰۵ با اکثریت ضعیف ۸۴ رأی موافق در برابر ۳۴ رأی مخالف و ۳۷ رأی ممتنع، به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسید. علت عدم استقبال شمار زیادی از کشورها از این اعلامیه این بود که واژگان بکار رفته در آن به گونه ای است که تاب تفسیر برای تسری به همانند سازی درمانی را هم دارد.^۱

هر چند در متن این اسناد توضیح روشنی در باره چگونگی نقض کرامت انسانی به سبب همانند سازی داده نشده، اما با ملاحظه سوابق و بعضی از گزارش های توضیحی می توان دریافت که از نظر واضعان این اسناد، همانند سازی هم ناقض کرامت فردی و هم ناقض کرامت نوعی انسان تلقی شده است. مغایرت همانند سازی با کرامت فردی از آن جهت است که در این فرآیند زاد و ولد طبیعی انسان، که طی آن ترکیب ساختمان ژنتیکی افراد بطور تصادفی شکل می گیرد، به زاد و ولد مصنوعی، که امکان تعیین پیشینی ساختمان ژنتیکی نوزاد توسط اشخاص ثالث را فراهم می سازد، تنزل می یابد و به این ترتیب حق افراد کلون شده برای برخورداری از وجودی متشکل از ترکیب تصادفی ژن ها را از آنها سلب می کند. از سوی دیگر این افراد را در معرض مخاطره و استفاده ابزاری برای مقاصد پزشکی، نظامی، جنسی و غیره قرار می دهد. مغایرت

^۱ UN Press Release GA/10333, 8/3/2005.

همانند سازی با کرامت نوعی انسان هم از آن جهت است که موجب استفاده ابزاری از انسان و تبدیل زاد و ولد طبیعی به تولید مصنوعی و شبه ماشینی نوزادان می شود.

۷- نتیجه گیری

با وجود اینکه، مفهوم کرامت انسانی در هیچیک از اسناد مورد بحث، به روشنی تعریف نشده، تردیدی نیست که شناسایی کرامت ذاتی انسان مبنای مشترک همه این اسناد است. از بررسی این اسناد می توان نتیجه گرفت که مفهوم کرامت ذاتی انسان، متناسب با زمینه ها و بسترهای تاریخی هر یک از این اسناد یک سیر تحول را طی کرده است؛ در اسناد کلیدی حقوق بشر، یعنی اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، با توجه به زمینه های تاریخی آنها، کرامت ذاتی انسان به عنوان مبنای حقوق و آزادی های اساسی افراد انسانی مورد استناد قرار گرفته است. در اسناد اولیه اخلاق زیستی، یعنی کد نورمبرگ، اعلامیه هلسینکی و گزارش بلموت، نیز که به منظور حمایت از افراد در برابر خطرات و عوارض ناشی از معالجه یا آزمایش تدوین شده اند، همین رهیافت از کرامت انسانی، مورد نظر بوده است. اما در اسناد جدید اخلاق زیستی که با توجه به تحولات علوم زیستی، که امکان مداخله و دست ورزی در ساختمان ژنتیکی موجودات زنده از جمله انسان را فراهم ساخته، وضع شده اند، از قبیل کنوانسیون حقوق بشر و طب زیستی شورای اروپا، اعلامیه جهانی ژنوم انسان و حقوق بشر یونسکو، مفهوم کرامت ذاتی انسان ابعاد گسترده تری یافته است. در این اسناد کرامت ذاتی انسان علاوه بر اینکه مبنای لزوم رعایت و حمایت از حقوق و آزادی های اساسی افراد در معاینات و تحقیقات علمی تلقی شده در مواردی مانند اصلاح ژنتیکی نژاد انسان، انتخاب جنسیت نوزاد و معامله اجزای بدن، که کرامت وجود انسان در معرض لطمه و مخاطره قرار می گیرد، به عنوان مبنایی برای محدود ساختن آزادی اراده افراد مورد استناد قرار گرفته است. در اسنادی هم که منع همانند سازی انسان مطرح شده، اگر چه تعریفی از کرامت انسانی ارائه نشده، اما از قرائن و اشارات موجود در متن بعضی از این اسناد و نیز دیدگاههایی که پشتوانه های نظری این اسناد محسوب می شوند می توان استفاده کرد که به نظر تدوین کنندگان

این اسناد همانند سازی بنا به جهات مختلف موجب نقض کرامت انسانی است. بعضی از این جهات، مانند نقض آزادی اراده و نقض فردیت افراد همانند سازی شده، ناقض کرامت ذاتی انسان از بعد فردی است و بعضی دیگر، مانند ابزار تلقی کردن و تبدیل زاد و ولد طبیعی به تولید مصنوعی و شبه ماشینی نوزادان، ناقض کرامت ذاتی انسان از بعد نوعی آن می شود.

فهرست منابع

۱- حقوق جهانی بشر از دیدگاه اسلام و غرب، محمد تقی جعفری تبریزی، دفتر خدمات حقوقی بین المللی، تهران، ۱۳۷۰.

۲- المیزان فی تفسیر القرآن، طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، دوره ۲۳ جلدی، چاپ چهارم، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی با همکاری مرکز نشر فرهنگی رجاء و مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ج ۱۳، تهران، ۱۳۷۰.

3-Additional Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine, on the Prohibition of Cloning Human Beings (12 January 1998)

4-Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine on the Prohibition of Cloning Human Beings (ETS No. 168), Explanatory Report.

5-Belmont Report. The National Commission for the Protection of Human Subjects of 6-Biomedical and Behavioral Research. *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research*. Bethesda, Government Printing Office, 1978.

7-Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, Oviedo, 4.IV.1997

8- Beyleveld, D. and Bronsword, R. "Human Dignity, Human Rights and Human Genetics", *Modern Law Review*, Vo.61, Issue 5, Sep. 1998.

9- DECLARATION OF HELSINKI, Recommendations guiding physicians in biomedical research involving human subjects, Adopted by

the 18th World Medical Assembly, Helsinki, Finland, June 1964, amended by 29th World Medical Assembly, Tokyo, Japan, October 1975 and 35th World Medical Assembly, Venice, Italy, October 1983.

10-European Directive 98/44/EC on the Legal Protection of Biotechnological Inventions.

11-Groundwork of the Metaphysics of Morals, Kant, Immanuel, H. J. Paton, London, Hutchinson, 1948. (as cited in Human Dignity in Bioethics and Biolaw, D. Beyleveld and R. Bronsword, Oxford University Press, 2001).

12- HUMAN CLONING AND HUMAN DIGNITY: *An Ethical Inquiry*, THE PRESIDENT'S COUNCIL ON BIOETHICS, WASHINGTON, D.C., JULY 2002.

13- Human Dignity in Bioethics and Biolaw, D. Beyleveld and R. Bronsword, Oxford University Press, 2001,

14-Human Dignity: A Challenge to Contemporary Philosophy, Spiegelberg, Herbert, New York, Gordon & Breach, 1970. (as cited in Human Dignity in Bioethics and Biolaw, D. Beyleveld and R. Bronsword, Oxford University Press, 2001).

15- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966) (ICESCR)

16-The Cambridge Dictionary of Philosophy, Cambridge University Press 1999.

17-The Metaphysics of Morals, Kant, Immanuel, Mary Gregor, Cambridge, Cambridge University, 1991. (as cited in Human Dignity in Bioethics and Biolaw, D. Beyleveld and R. Bronsword, Oxford University Press, 2001),.

18-The Nuremberg Code (1947)

19-*The Oxford Encyclopedic English Dictionary*, New York, Oxford University Press, 1996.

20-The Oxford Encyclopedic English Dictionary, New York, Oxford University Press, 1996.

21-UN Press Release GA/10333, 8/3/2005.

22- United Nations Declaration on Human Cloning (8 Mar. 2005)

23-United Nations Declaration on Human Cloning (8 Mar. 2005)

- 24- Universal Declaration of Human Rights (1948) (UDHR)
- 25- Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)
- 26- Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)
- 27- Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (1997)
- 28- W. Norris Clarke, S.J., Freedom, Equality, Dignity of the Human Person: Roots of Liberal Democracy. Available at www.catholicsocialscientists.org/cssriX/Kraynak%20symposium--Clarke.pdf
- 29- WHA 50.37 (1997)
- 30- WHO 51.10 (1998)

